

EUMENEİA

Yrd. Doç. Dr. Bilal SÖĞÜT

Yrd. Doç. Dr. Celal ŞİMŞEK

Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü

Antik Frigya bölgesi içinde yer alan Eumeneia kalıntıları, günümüzde Denizli ili, Çivril ilçesi, Işıklı Kasabası içinde ve kasabanın kuzey yönde yaslandığı Sarıbaba tepesi üzerinde yayılmıştır¹ (Harita. 1).

Eumeneia antik kenti, Bergama kralı II. Attalos Philadelphos (M.Ö. 159-138) tarafından kurularak, kardeşi II. Eumenes'in adı verilmiştir². Aynı ova içinde 14-15 km uzaklıkta yer alan³ Peltai antik kentinin bir Seleukos kolonisi olmasına rağmen, Eumeneia bir Bergama kuruluşudur. Açıkçası kentin kuruluş amacı, Yukarı Menderes Vadisi içinde bir geçiş noktasında yer alan Eumeneia üzerinden, Apameia'ya ve daha iç kesimlere Bergama Krallığının etki alanını yaymaktı⁴ (Harita. 2). Bu açıdan antik kentin bulunduğu Sarıbaba tepesi tüm Işıklı Ovasına hakim olup (Res. 1-2), Apameia üzerine geçiş şimdi de olduğu gibi, Işıklı üzerindeki dar noktadan sağlanmaktaydı. Çünkü Işıklı su kaynağının çıktığı noktadan itibaren günümüzde

¹ Hellenistik kent, 1297m yüksekliğinde olan Sarıbaba zirvesi ve onun doğusunda yer alan Aralık Tepe arasındaki, yaklaşık 700m. genişliğinde ve 2km. kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan ılımlı vadi yamacı üzerinde yer alır. Roma kenti ise güneyde dağ yamacı altı ile bugünkü Işıklı Kasabası içi ve etrafında yayılmıştır. Sarıbaba Tepesi'nin batı tarafında Kufi Deresi (Glaukos), doğu tarafında Gümüşsu (Siblio-Khoma), kuzeyinde ise Akdağ bulunur.

² Ramsay, 1897, s.353; Head, 1906, s.LX; Head, 1977, s.673; Magie, 1950, s.126, 984; Ruge, 1907, s.1082; Kaynaklar içinde sadece Sevin kentin kuruluşunu II. Eumenes (M.Ö.197-159)'e dayandırmaktadır (Sevin, 2001, s.206); Verimli bir ovanın, bol su kaynaklarının bulunduğu, doğu ile batı arasındaki geçiş noktasında kurulan antik kentin tarihi, daha eskiye gidiyor olmalıdır. Ancak bugüne kadar Hellenistik'den daha erkene giden bir buluntuya rastlanmadığı için kentin kuruluşu M.Ö 2 yy ortaları olarak kabul edilmektedir. Zaten Ramsay de Hellenistik kentin kurulduğu alanda daha eskiye giden bir kale olabileceğinden söz etmektedir (Ramsay, 1897, s. 353-354). Bölgede verimli Lampe (Çivril) ovasındaki yerleşimler, Beycesultan'da yapılan kazılar sonucu Kalkolitik (M.Ö.5500-3000) döneme kadar dayandırılmıştır (Beycesultan kazı bandları için bkz: Lloyd-Mellaart, 1962; Lloyd-Mellaart, 1965; Lloyd, 1972; Mellaart-Murray, 1995).

³ Dağlık Frigya içinde Hierapolis'den başlayan ikinci yol güzergahı; Dionysopolis (Ortaköy), Apollon Lairbenos Tapınağı (Bahadınlar Köyü), Lounda (Yukarı Seyit Köyü), Pepouza (Bekilli), Peltai, Eumeneia üzerinden Apameia'ya ulaşmaktaydı; Peutinger tablosundaki yol güzergahı Eumeneia'dan doğruca Apameia'ya ulaşır. Diğer yönden ise batıya doğru Eumeneia, Peltai, Lounda ve Laodikeia'ya geçer (Özsait, 1982, s.356-357; Ramsay, 1960, s.183; Drew-Bear, 1978, s.54).

⁴ Sevin, 2001, s.206.

ki göl alanı antik dönemde bataklıktı. Eumeneia örneğinde olduğu gibi, Bergama etkisindeki şehirler çoğunlukla Seleukos kolonilerine karşı kurulurdu⁵.

Vadinin üstünde yer alan Sarıbaba tepesinin keskin konik zirvesi, kuzey yönde yükselerek antik kentin bulunduğu alanı kapatmaktadır(Res.3-4). Bu zirveden güney tarafta yer alan antik Lounda, bir nokta olarak göze çarpmaktadır(Res.2). Plinius(NH.V.108) yanlışlıkla Eumeneia'yı, Karya içindeki kentler listesine yerleştirmiştir.

Sarıbaba Tepesinin zirvesindeki ılımlı yamaçta yer alan Eumeneia antik kenti, Bergama kent geleneğine uygun bir şekilde kurulmuştur⁶. Roma Döneminde ise antik kentin Işıklı kaynağı etrafındaki ovada yayıldığı görülür. Bu açıdan da kent Bergama ile büyük benzerlik göstermektedir⁷. Bergama kent geleneği; Grek şehircilik anlayışını yansıtan Atina Akropolünün dinsel ve kutsal karakterlerine karşın, daha çok halk toplantılarının ve gezintilerinin yapıldığı, günlük yaşantının geçtiği, devlet ve ticaret işlerinin görüldüğü, spor hareketlerinin düzenlendiği alan ve yapılardan oluşur⁸. Bu uygulama tamamen Anadolu'ya özgü bir karakter taşır. Zaten Bergama Akropolünün mimari düzenlemesi Hattuşaş'daki Büyük Kale ve Troia VI ile de benzerlik gösterir⁹.

Eumeneia'da aşağı Roma Kentinin bulunduğu alanda, şehri doğuya doğru sınırlayan zengin su kaynakları vardır. Bu kaynaklar Hellenistik Dönemde ovanın içinde güneye doğru akarak, büyük bataklıklar meydana getirirler ve hemen hemen Menderes ile birleşme yerinde akarsu olma özelliğini kaybederlerdi. Roma Döneminde ise bu bataklıklarda su kaynaklarının Menderes'e ulaştırılması için kanal ve kanalizasyon sistemleri yapılmıştır¹⁰. Su kaynağının bulunduğu ırmak Kloudros olarak adlandırılmıştır. Glaukos ise bugünkü Kufi çayıdır. Ramsay'inde belirttiği gibi, "*su kaynaklarının ve zengin ovanın bulunduğu alanda daha eskiye gidecek Anadolu'ya özgü yerleşimlerin olmasında şüphe yoktur*"¹¹. Bunun ise en büyük kanıtı kutsal su kaynağının 30m kuzey kısmında yer alan Kybele açık hava tapın alanıdır. Su kaynakları antik dönemde tanrının en büyük hediyesi olarak kabul edilmiş ve bu kaynakların etrafında, Anadolu'ya özgü tapın alanları(özellikle Kybele için) yapılmıştır. Bu alanda merkezi bir hieron ve buna bağlı büyük tapınak arazilerinin varlığı, belki de Kloudros(Işıklı) kaynağına kadar uzanmaktaydı¹². Dionysopolis antik kenti yakınlarında yer alan Leto ve Apollon Lairbenos Hieronu gibi, Eumeneia yakınlarında da Attanasos'da

⁵ Ramsay, 1960, s.45; Örneğin Appollonia Nakrasia'ya, Attaleia, Thyatira'ya, Dionysopolis, Blaundos ve Eumeneia'ya Peltai, Pisidia'daki Appollonia, Seleukeia'ya karşı kurulmuş kentlerdir. Bu kentler barış zamanında kurulduklarından, savunma amaçlı değil, yayılarak etki alanını genişletme amaçlıdır(Ramsay, 1897, s.353/ not:1).

⁶ Bölgede M.Ö.188 Apameia barışından sonra kurulan Attouda, Trapezopolis, Tripolis, Hierapolis gibi antik kentler, ılımlı dağ yamaçlarına yaslanmalarıyla, Eumeneia ile büyük benzerlik içindedirler.

⁷ Buna benzer bir uygulama Bergama antik kentinde Yukarı Kent ve Orta Kent düzenlemesi ile kendini göstermektedir(Akurgal, 1993, s.328, şek: 285).

⁸ Akurgal, 1993, s.330.

⁹ Akurgal, 1993, s.331, şek: 276,406.

¹⁰ Ramsay, 1897, s.354.

¹¹ Ramsay, 1897, s.354.

¹² Ramsay, gerçekte antik kentin bulunduğu alanın coğrafik ve stratejik konum yönünü, su kaynaklarını ve ovanın verimliliğini düşünerek bu yargıya varmış, ancak bu düşüncesini kanıtlayan bir belge sunamamıştır. Çünkü ana su kaynağının bulunduğu alan ve onun 30m kuzeyindeki büyük nişlerin Kybele'ye ait olabileceğini Ramsay düşünememişti. Eğer bunu düşünmüş olsaydı, rahatlıkla bu kutsal kaynağın ve buradaki açık hava tapın alanının Tunç Çağından itibaren kutsal su kaynaklarının yakınında yer alan Anadolu'ya özgü tapınımlara ve dolayısıyla Friglerin ana tanrıçası Kybele'ye ait kutsallığına değinebilecekti(ayrıntılı bilgi için bkz. Şimşek, 2001a, s.11; Smith, 1997, s.18-19, Lev.I-VIII; Malay, 1990, s.389-390). Bu kutsal su kaynağı ve Kybele nişleri ile ilgili olarak ayrıntılı yayın çalışmalarına tarafımızca başlanmıştır.

¹³ Ramsay, 1897, s.355-356; Head, 1906, s.LX; Aynı şekilde Attouda ile Laodikeia arasında, ancak Attouda'nın yönetim alanı içinde yer alan Men Karou tapınağının da rahipleri, Laodikeia'da yetiştiriliyordu ve oradan izin alıyorlardı(Ramsay, 1895, s.52); Strabon(XII/8.20)'a göre tapınak Laodikeia ile Karura'nın ortasındaydı.

Men Askaenos için yapılmış Hieron yer almaktaydı ve burada çalışan rahipler izinlerini Dionysopolis'den alıyorlardı¹⁴.

Bir Bergama kuruluşu olan antik kentte diğer Bergama kuruluşu olan antik kentlerde olduğu gibi, Bergama politikasının gereği olarak Anadolu düşüncesine uygunluk ön plandadır. Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Eumeneia antik kentinin bolluk ve zenginliğine karşı, komşu kent Peltai daha fakir ve bölgede etkisi olmayan bir kentti¹⁵. Geç Cumhuriyet ve Erken İmparatorluk Dönemi'nde Eumeneia sikkelerinin bolluğuna rağmen, Peltai sikkeleri çok azdır. Buda Eumeneia'nın bolluk ve zenginliğine karşı, Peltai'nin bölgede fakirliğine ve önemsizliğine işaret etmektedir¹⁶.

Eumeneia yönetim birliği olarak Plinius(NH.V.106)'un da belirttiği gibi Peltai, Dionysopolis, Akmonia ve Silbion'la birlikte Apameia Conventus'una dahildi¹⁷.

Şehirde M.Ö. 2. yy'ın ortalarına doğru kentin kuruluşu ile birlikte, sikke basımına geçildiği görülmektedir. En erkene tarihlenen M.Ö. 2. yy'a ait bronz otonom sikkelerde EUMENWN yazısı görülmektedir¹⁸. Sikkeler üzerinde meşe yaprağı çelenkli Zeus başı, Athena başı, Dionysos başı, Nike, Tyche, üç ayak arasında çift yüzlü balta ve yönetici isimleri yazılmıştır¹⁹. Yarı otonom ve İmparatorluk Dönemi sikkelerinde ise; İmparator Tiberius(M.S.14-37) Döneminden Galianus(M.S. 267-268) Dönemine kadar EUMENWN yazısı görülmekte, daha sonra ki dönemlerde ise EUMENWN ACAIWN yazısı ve Dioynsos, Hermes, Serapis, Efes Artemisi, Apollon, şehir tanrıçası, Glaukos nehir tanrısı, çift yüzlü baltalı binici tanrı, genç senato ve İmparator büstleri görülmektedir²⁰.

Eumeneia'ya yaklaşık 6 km uzaklıkta Attanassos Hieron'u ve bunun etrafında gelişen bir tıp okulu vardı ve bu tanrıya Apollon Propylaeos "Kapılar önündeki Apollon" olarak büyük bir saygıyla tapınılıyordu²¹. Burada tanrı Men Askeanos ve Apollon'la özdeşleştirilmiş olup, onun en önemli simgesi omzuna yasladığı çift yüzlü baltasıydı ve bir binici tanrıydı.²² Yerel Frigya tanrısı(Apollon Propylaeos yada Askeanos olarak), kapı önünde tahtına oturur, psikolojik ve telkin yoluyla hastaların iyileşmesini sağlardı²³.

¹⁴ Ramsay, 1897, s.355; Head, 1906, s.LX; Oysa ki Peltai Klasik Dönemde zengin ve bölgede etkisi olan bir kentti. Kentin bu yönünü M.Ö. 401 de Onbinlerin Dönüşü(Anabasis)'nde Ksenophon(I/2.10) "Kyros iki günde on fersenk(1 fersenk =30 stadyum=5,5km) aşip Peltai şehrine vardı. Orada üç gün kaldı; bu arada Arkadia'lı Ksenias kurban kestirip oyunlar düzenleyerek Zeus Lykaios şenliklerini kutladı. Oyunlarda ödül alanlara altın kaşaklar verildi. Yarışmaları Kyros bizzat seyretti...." diye bizlere aktarmaktadır. O dönemde Peltai Kyros'un ordularını üç gün yedirip içecek ve konaklatacak kadar zengin bir kentti. Benzer bir örnek olarak, Laodikeia M.Ö. 3 yy ortalarında kurulunca Colassae önemini nasıl kaybetmişse, Eumeneia'da M.Ö. 2 yy ortalarında kurulunca, Peltai'de eski önemini kaybetmiştir(ayrıca bkz. Ruge, 1937, s.401,403).

¹⁵ Ramsay, 1897, s.355; Eumeneia ve Peltai sikkeleri için bkz; Head, 1977, s.673,682; SNG., 1982, no: 377-398, 634-642.

¹⁶ Ramsay, 1897, s.365; Magie, 1950, s.1245, not:19; Gerçekte Conventus yönetim birliğine dahil olan ve Kyzikos, Tralleis, Philedelphia, Sardes gibi büyük kentleri temsil eden üyeler, dönüşümlü olarak bu toplantılara ev sahipliği yapıyorlardı. Aynı olay Laodikeia için de geçerlidir. Kent Kibyra Conventus birliğine dahil olmasına rağmen, toplantıların sürekli Kibyra'da yapıldığına dair herhangi bir kanıt yoktur(Ramsay, 1897, s.365). Bu birliktelikte daha çok üyeler arasında ki karşılıklı anlaşmalar ve ticaret söz konusu olup, bu yönden birçok kent aralarında geçerliliği olan örneğin; Hierapolis-Laodikeia, Hierapolis-Ephesos, Hierapolis-Tralleis vd. olduğu gibi birlik sikkeleri basmışlardır.

¹⁷ Head, 1906, s.211, NO:1-5, Lev.XXVII.1; Head, 1977, s.673; SNG., 1982, no: 377-378.

¹⁸ Head, 1977, s.673; SNG., 1982, no: 379-382.

¹⁹ Head, 1977, s.673-674; SNG., 1982, no: 383-398; Drew-Bear, 1978, s.62-64.

²⁰ Ramsay, 1897, s.355-356; Head, 1906, s.LX; Magie, 1950, s.984-985; Head, 1977, s.673; Ramsay, 1969, s.147; Attouda ve Laodikeia arasında yer alan Men Karou tapınağının etrafında da çok meşhur bir tıp okulu vardı(Strabon, XII/8.20). Bu kapı ölüm ile yaşam arasındaki geçişi sağlayan bir semboldü. Tanrı kapı önünde duruşuyla hem hayatı hem de ölümü sembolize ediyordu.

²¹ Ramsay, 1897, s.356, Yazıt 195-196; SNG., 1982, no.396-397

²² Ramsay, 1897, s.356, Yazıt 195-196; SNG., 1982, no.396-397

²³ Ramsay, 1897, s.356.

Eumeneia tanrısı erken dönem sikkeler üzerinde; arka yüzde Tripotlu ve yanında bir bipennis(çift yüzlü balta) etrafından sarkan yılan, üç yıldız ve bir palmye yaprağı ile ön yüzde ise sarmaşık çelenkli Dionysos betimli olarak gösterilmiştir²⁴. Tanrı Anadolu'ya özgü olarak Frigya Karya formu içinde, daha çok Zeus Labraundos betimlemelerinde görülen, sağ elinde çift yüzlü balta, sol elinde mızrak ve onun yanında erkek bir geyik ile betimlendiği temeline dayanan bir anlayışla, Eumeneia sikkeleri üzerinde gösterilmiştir²⁵.

Eumeneia'da bir sikke üzerinde ayakta çıplak Apollon, sağ elinde bir dal, sol elinde omzuna yasladığı bipennisile tripota yaslanmış şekilde, tripotun etrafında ise ikiz yılan ve üzerinde tüneyen bir kartal ile betimlenmiştir²⁶. Burada tanrının kahinlik gücü dinlenen kartal ve tripot ile, temizlik gücü dal, iyileştirme gücü ise yılan ile gösterilmiştir. Otorite ve yetki gücünü ise simgesel bir silah olan çift yüzlü balta temsil eder. Aynı bölge içinde Dionysopolis'de Asklepios, Dionysos ve Apollon'un yukarıdaki benzer betimlemelere uygun olarak sikkeler üzerinde yer aldığını görmekteyiz²⁷. Attanassos Hieron'unda alışılmış olarak tanrının yaşama ilgili iyileştirme gücüne sıklıkla başvurulmaktaydı. Men Karou Hieron'unda da olduğu gibi Attanassos Hieron'una sağlık tesisi eklenmişti²⁸. Eumeneia kentinin eğitilmiş olmasına ve orada tıbbın bir bilim olarak kabul edilmesine rağmen, Attanassos Hieron'unda hastalara büyü ve sihir yönüyle tedavi uygulanıyordu²⁹. Eski bir gelenek olan Attanassos kültürü, rahiplerce korunuyordu ve bu rahip kutsal kişiliği ile kült içinde etkin olup, Lampadephoros olarak sıfatlandırılmıştı³⁰. Burada Men Askaenos çeşitli şekillerde birçok kutsallığı bir arada bulunduruyordu. O, Yalnızca Ana Angdistis formunda değil, İsis ve imparatorluk başı formunda da olup, barışçıl tanrıça ve bolluk Pax Augusta ile de özdeşleştirilmiştir³¹.

Roma Dönemi(M.S.2.yy) sikkeleri üzerinde, kutsal tapınım içinde bir dişi olarak Efes Artemisi ve iki yanında erkek geyiklerle betimlenmiştir³². Philippus Arabs(M.S.244-249) dönemine ait bir Eumeneia sikkesi üzerinde Artemis'in olasılıkla yuvarlak bir naiskosu gösterilmiş olup, bu üç basamaklı bir alt yapı üzerindedir³³. Sütunlar Attik-İon kaideli, İon başlıklı ve çatısı akroterlidir. Önde 6 sütun arasında cepheden Artemis betimlenmiştir. Bu sikkede görülen betimleme şekli, tapınağın yuvarlak olabileceğini göstermektedir. Gallienus(M.S.260-268) Dönemine ait olan bir Eumeneia sikkesi üzerinde yine, 6 sütunlu bir tapınak ve içinde Efes Artemis kült heykelinin betimlenmesi³⁴, M.S.3.yy'da kentte yuvarlak (tholos) planlı önemli bir tapınağın varlığına işaret etmektedir³⁵. Bazen Kentte tanrıça, tahtına oturmuş bir Kybele gibi, Hellenik

²⁴ Ramsay, 1897, s.356; Head, 1977, s.673; Head, 1906, s.212, No:11; SNG., 1982, no.382.

²⁵ Ramsay, 1897, s.356; Karya formu içinde hakimiyet ve gücü sembolize eden çift yüzlü baltayı Zeus taşırken, Frigya'da bu sembolik silahı Apollon Lairbenos-Kareios ve binici tanrı taşımaktadır(bu formlar için bkz. Şimşek, 2000, baskıda; Şimşek, 2001a, s.10-12, Res.9; Ritti, 1987, s.78-79; Ceylan-Ritti, 1997, s.57 vd., Lev.14-16).

²⁶ Ramsay, 1897, s.356-357; Head, 1977, s.674; SNG., 1982, no:394.

²⁷ Bkz; SNG., 1982, no:343-349; Head, 1977, s.671.

²⁸ Frigya bölgesinde Attanassos Hieron'u(Ramsay, 1897, Yazıt no:195-196) ve Men Karou Hieron'u(Strabon, XII/8.20; Ramsay, 1895, s.167-168) etrafında görülen tıp okulunun ve buna bağlı olarak doktor yetiştirme olayı, Salbacos(Babadağ) dağının güneybatı eteklerinde Karya bölgesinde yer alan Herakleia Salbacos antik kentinde de olup, burada tıp eğitiminin çok ileri gittiği ve hatta Roma İmparatorları Trajanus(M.S.98-117), Marcus Aurelius(M.S.161-180) ve Lucius Verius(M.S.161-169)'un doktorlarının bu okulda yetiştirildiği bilinmektedir(Buckler-Calder, 1939, s.XIV no.91, 97-98).

²⁹ Ramsay, 1897, s.357.

³⁰ Ramsay, 1897, s.358, Yazıt no:197.

³¹ Ramsay, 1897, s.358.

³² Ramsay, 1897, s.357-358; Head, 1906, s.214-219, No:23, 53-54; SNG., 1982, no:389,395.

³³ Price-Trell, 1977, s.207,263, No:395, Fig.423.

³⁴ Head, 1906, s.221, no:64-65, Lev.27/13.

³⁵ Ayrıca Ramsay yazıtlara dayanarak kentte M.S.2.yy'da imparatorluk kültürünün yer aldığı, bir Sebasteion'un varlığından söz etmektedir(Ramsay, 1897, s.365, Yazıt:199).

tipte bir barış ve bolluk tanrıçası pozunda, elinde bereket boynuzu ve mısır kozasıyla yada tapınağın içinde avcı Artemis olarak betimlenmiştir³⁶. Şüphesiz kentte Efes Artemis'ine duyulan bu büyük saygı, onun kaynağının Kybele'ye ve dolayısıyla bolluk ve berekete dayanmasıdır.

Hadrianus(M.S.117-138) Dönemine ait bir Eumeneia sikkesi üzerindeki betimlemelere göre, bu tarihte kentte giriş cephesinde en az 6 sütun bulunan (bu tapınak prostylos yada pseude dipteros olabilir) İon düzeninde bir tapınağın olduğu anlaşılmaktadır³⁷.

Ayrıca Marcus Aurelius(M.S.161-180) Dönemine ait bir Eumeneia sikkesi üzerindeki betimlemelere göre, tanrıça Tyche için yapılmış yuvarlak(tholos) bir tapınağın olduğu anlaşılmaktadır.³⁸

Kentte rahiplerin atanması ve memuriyetleriyle ilgili herhangi bir belge yoktur³⁹. Erken dönemde çok büyük bir olasılıkla memur, tamamen büyük Hieron'un içinden miras yoluyla kalıyordu ve unvanı "miras rahipliği"ydi. Rahipler tapınağın yalnızca bakımı, dinselliği ile değil, aynı zamanda festival ve eğlencelerin düzenlenmesinden de sorumluydular⁴⁰.

Eumeneia ve Attanassos arasındaki yakın bağlantılar içinde, şehir ve Hieron arasındaki ilişkileri düzenleyen merkezi ofisler yer alıyordu ve bunlar görevlerinin statüsüne göre maaş alıyorlar, aynı zamanda dinsel törenlerde resmi hizmet için kutsal altınla süslenmiş elbise giyorlardı⁴¹. Efes'de de bir grup altın elbise giymiş rahipler ve galiplerden söz edilmektedir⁴². Bunlar törenlerin yapılması için bir araya gelirler, Hadrianus(M.S.117-138) oyunları içinde imparatoru onurlandırmak için harcamaların hesabını tutarlar ve bu törenlerde altın elbiseler giyerek tanrıçanın kutsanması için sunular yaparlardı. Aynı şekilde Eumeneia'da da kutsal servisler için rahipler, benzer şekilde elbiseler giyorlardı⁴³.

Askaenos kültürüne bağlılık bizde, Frigya içinde daha da eskiye giden bir kutsallığı çağrıştırmaktadır. Lidya'da Sardes'de, Pisidya'da Antiochia'da, Karya'da ise Aphrodisias ve Apollonia'da da benzer şekilde kültürler yer almaktadır⁴⁴.

Eumeneia'da yuvarlak(tholos) bir tapınak içinde, imparator kült heykelinin gösterilmesi, kentte imparator tapınağının varlığına işaret etmektedir⁴⁵. Attanassos kutsal alanı imparatorluk barışı ile de özdeşleştirilmiştir. Bununla ilgili olarak Augustus dönemi öncesine tarihlenen ve bir Roma rahibinden söz eden yazıt ele geçmiştir⁴⁶. Bu da kentte bir Sebasteion kültürünün olduğuna işaret etmektedir. Belki bu

³⁶ Ramsay, 1897, s.358.

³⁷ Price-Trell, 1977, s.28, 120, 263, No:395/1.2. , Sikkedeki betimlemelere göre tapınak, 3 basamaklı bir alt yapı üzerindedir. Sütunları kabartmalı tamburlar üzerinde durmakta olup, alınlıkta karşılıklı iki figür yer alır

³⁸ Price-Trell, 1977, s.263, No:396.

³⁹ Zeus Panamaras rahipliği yıllık ve seçimle geliyordu(Ramsay, 1897, s.359).

⁴⁰ Ramsay, 1897, s.359.

⁴¹ Ramsay, 1897, s.359, Yazıt no:203; Aynı şekilde Lagina Hekate Tapınağı naosu içinde elbise süsü olabilecek yaprak altın parçalarının bulunması burada da rahiplerin kutsal törenler için altın elbise giydiklerinin göstergesidir(altın süsleme parçaları 2001 kazı sezonunda ele geçmiş olup, bu açıklamayı yapmamıza izin veren kazı başkanı Prof. Dr. A. Ahmet TIRPAN'a teşekkür ederiz).

⁴² Ramsay, 1897, s.360.

⁴³ Ramsay, 1897, s.360, Yazıt no:203.

⁴⁴ Ramsay, 1897, s.360-361; Frigya'da Laodikeia, Attouda ve Karura üçgeninin ortak noktasında bölge için çok önemli olan Men Karou Tapınağı ve Tıp Okulu yer almaktaydı(Strabon, XII/8.20; Ramsay, 1895, s.167-168).

⁴⁵ Price-Trell, 1977, s.263, No:397.

⁴⁶ Ramsay, 1897, s.365, Yazıt no:199; Drew-Bear, 1978, s.70-71, Yazıt no:6.

Eumeneia içinde bir Conventus Sebasteion ile ilişkili olabilir. Kentte tanrı ve imparatorlar şerefine sportif yarışmalar ve çeşitli oyunlar da düzenlenmekteydi⁴⁷.

Eumeneia antik kentinde halk meclisleri olan Boule ve Demos yer almaktaydı. Ephoi ve Neoi birlikleri yazıtlarda geçmemesine rağmen, Gerausia ve Strategos geçmektedir⁴⁸. Kentte görülen en yüksek yönetici erken imparatorluk döneminde üç Archon'u içermekteydi⁴⁹. Fakat geç dönemlerde Strategos bir şehir yöneticisi ve bir başkan gibi ön plana çıkarak önemli hale gelmiştir. Bunun yanında Magistrat, Agoronomos, Eirenarch, Grammateus ve Pera Phylax gibi unvanlı memuriyetlerde kentte yer almaktaydı⁵⁰.

Eumeneia'da tabularium olarak adlandırılan bir kayıt ofisi ve bununla ilgili resmi işleri yürüten memurlar bulunuyordu. Tabularium'da her türlü finansal ve yasal belgeler, önemli dokümanların kopyaları, başlıklı senetler, vasiyetler, gerçek malların satış kayıtları, ipotekler, ödünç verilen ya da vakıf hediye senetleri korunmuştur. Herhangi bir malın satışı yada hediye kopyası resmi yapıldığında bununla ilgili olarak belgeler kayıt ofisinde korunuyor ve bunların arşivlenmesi yapılmıyordu⁵¹. Böylece satılan yada alınan malların hem sürekliliği hem de resmi yoldan geçerliliği sağlanıyordu. Kayıt ofisi içinde bir senedin kopyasının olması demek, mal mülk sorunu içinde, onun yasallığı ve gerçekliğinin doğrulanmış olması demektir. Böylece şehirdeki iş hayatı belli bir düzen içinde sürdürülmüştür⁵².

Halk sorunlarını ilgilendiren resmi ofislerde Logistai ya da Curater gibi unvanlı görevliler çalışıyordu. M.S.2.yy süresince Logistai yalnızca bir belediye memuru değil, merkezi hükümet(yani imparatorluk) tarafından özel durum ve konumu denetlemek için atanan bir finansal idareci müfettiş olarak görev yapıyordu⁵³. Bunlar fonların yanlış kullanım ve israfını korumak, harcamaları düzenlemek ve belli bir kaideyi esas almak üzere, şehir finansını yerleştirmek için atanırlardı. Kent için Logistailerin atanması, merkezi hükümetin etkisine işaret etmektedir. Geç dönemlerde merkezi hükümet yetkisini kaybedinceye kadar, Logistailerin sayıları düzenli bir şekilde arttırılmıştır. Daha fazla Logistailerin ihtiyaç duyulmaya başladığı dönemlerde, imparatorluk içinde gerileme ve düzensizlikte başlamıştır. Geç dönemde şehirdeki memurluk savurgan, işinin ehli olmayan ve dejenere olmuş kişilere teslim edilmiş, yeterli bilinçte olmayan halk da bunların savurganlıklarını önleyememiş, bürokrasi ve yolsuzluk artmış merkezi hükümetin gücü da azaldığından, tüm Roma dünyasında olduğu gibi, Eumeneia'da da önlenemez bir enflasyon başlamıştır⁵⁴.

Başlangıçta ise Logistailer bir başka şehirden Roma vatandaşları arasından düzenli olarak seçilmekteydi. Genellikle bunlar senatör düzeyini yada onun bir alt sınıfını temsil ediyorlardı⁵⁵ Yalnızca şehirler için değil, bütün eyaletler içinde imparatorluğun atadığı özel yönetimin, finansal ihtiyaçlarının karşılanması gerekiyordu⁵⁶. M.S.3.yy boyunca Logistailik şehirde alışılmış ve düzenli bir memuriyetti ve

⁴⁷ Ramsay, 1897, s.366.

⁴⁸ Ramsay, 1897, s.368.

⁴⁹ Ramsay, 1897, s.368, Yazıt no:201.

⁵⁰ Ramsay, 1897, s.368, Yazıt no:197,203.

⁵¹ Ramsay, 1897, s.368.

⁵² Ramsay, 1897, s.369.

⁵³ Ramsay, 1897, s.369.

⁵⁴ Ramsay, 1897, s.370, Yazıt no:197.

⁵⁵ Ramsay, 1897, s.369; Örneğin Aphrodisias'ın halkları Aizonai'li M. Ulpius'un tavsiyelerine uymak zorundaydı. Bu yüzden Logistailer şehirlerin serbestlik özelliklerine müdahale eder şekilde algılanmıştı(Ramsay, 1897, s.370).

⁵⁶ Örneğin Plinius bu çeşit bir görev için Bithinia'ya imparatorluğun düzenleyicisi olarak gönderilmişti(Ramsay, 1897, s.370).

halk arasından belediye senatosunca seçiliyorlardı⁵⁷. Kentte Logistailer, artan bir şekilde merkezi hükümetin isteklerini yerine getiren bir kurumdu. M.S. erken 4.yy'da Logistailer farklı sınıflardaki halkın değerli mallarını ve listelerini de korur şekilde görülmektedir. Bazen bir eyalet valisi, bazen de bir Hıristiyan mahkemesinde resmi bir görevi yerine getiren, suçluların listelerini düzenleyen bir kurum olarak görülür. Aynı zamanda şehir içinden herhangi bir kişinin devletle olan sorunlarının çözümünde yardımcı olur, belediye senatosu ile birlikte merkezi hükümetin kontrolünde şehrin vergilendirilmesinde karar verirdi. Bunlar yalnızca bir şehir için değil, aynı zamanda bir şehir Gerousia'sı içinde imparator tarafından atanırdı ve geniş ölçekli yetkilere sahipti⁵⁸.

Antik dönemde Eumeneia kentinde yaşayan sülaleler içinde; Herais⁵⁹, Argeias⁶⁰, Athenais⁶¹, Hadrianus⁶² ve Apollonis⁶³ bilinmektedir.

Özellikle Roma İmparatorluk döneminde Eumeneia antik kentinin konumu itibariyle Romalı askerlerin dinlendikleri bir sayfiye şehri olması özelliği dikkat çekicidir. Kentte bir Roma garnizonu ve emekliler için bir dinlenme yeri olduğu bilinmektedir⁶⁴. M.S.196 yılında olan büyük depremden sonra, Eumeneia'da yıkılan Roma garnizonunu İmparator Septimius Severus(M.S.193-211) tekrar inşa ettirmiştir⁶⁵. Burada ele geçen yazıtlarda çok sayıda Roma askerlerine ait isim listelerinin ele geçmesi ilgi çekicidir. Anadolu'nun diğer herhangi bir bölgesinde, bu sayıda acemi erlerin ve askerlerin adlarını içeren yazıt bulunmamıştır⁶⁶.

Bizans döneminde Khoma önemli bir ordu merkeziydi⁶⁷. Bölgede 1072'lerde Türklerle Bizanslılar arasında yapılan düzenlemede, Eumeneia Bizans yönetiminin bir bölümü olarak kaldı. Fakat Eumeneia'dan Aşağı Menderes'e inişi sağlayan kolay geçiş ve Banaz Ovasına giriş, özellikle göçebe Türkler için çok cazibedici bir bölgeydi. Daha sonra Türkler Pisidia ve Apamea vadisine yönelmişlerdir. 1097'de Lampe'de(Çivril Ovası) Bizans otoritesi tekrar sağlandı. Bu dönemde özellikle Dukas,

⁵⁷ Önemli şehirler için, gerekli durumlarda imparator tarafından atanma yapıyordu(Ramsay, 1897, s.370).

⁵⁸ Ramsay, 1897, s.370-371.

⁵⁹ Ramsay, 1897, s.371, Yazıt no:357-358; Magie, 1950, s.985; Drew-Bear, 1978, s.106,109, Yazıt no:45,48; Calder-Buckler-Guthrie, 1933, no:358; Kentte Hera tapımı karakteristik değildi ve Herais kabilesi belki de Argeias kabilesi ve sikkeler üzerinde görülen lakapla açıklanabilir.

⁶⁰ Ramsay, 1897, s.371, Yazıt no:207,378; Magie, 1950, s.985; Drew-Bear, 1978, s.87, Yazıt no:21; Argeias açıkça görülür ki orijinalde bir kısmı eski Achaean nesli ile şekillendirilmiştir. Onun açıkçası Akha yada Argoslulardan olduğu ortaya çıkarılabilir.

⁶¹ Ramsay, 1897, s.371, Yazıt no:208; Athenais olasılıkla Bergama tanrıçası Athena Nikephoros'un adından türetilmiş olabilir. Eumeneia sikkeleri üzerinde Bergama tipinde Attik miğfer giyen, bir genel Pallas başı sıklıkla görülmektedir. Bu askeri unsurlar şüphesiz şehrin yeni kuruluşu ile ona güç veriş simgeler. Eumeneia sülaleleri içinde Athenais kayıtlarının varlığı, Bergama kolonisi içinden gelenleri, aynı zamanda da Trakialı, Mysialı ve Galatialı paralı askerlerin varlığını ortaya koyar.

⁶² Ramsay, 1897, s.371, Yazıt no:364; Hadrianus şüphesiz eski bir sülalenin yeniden adlandırılmış olması olabilir. Özellikle Hadrianus'un Eumeneia'yı ziyareti sonucunda o isim popüler olmuştur.

⁶³ Kentte özellikle Apollon'un kutsal sayılması ve sikkeler üzerinde betimlenmesi sonucu tanrıya olan saygıdan dolayı bu sülalenin varlığı ortaya konmaktadır(Ramsay, 1897, s.372).

⁶⁴ Magie, 1950, s.126.

⁶⁵ Magie, 1950, s.676.

⁶⁶ Magie, 1950, s.985; Ramsay, 1897, s.377,379-380, Yazıt no:200,209; Buckler-Calder-Guthrie, 1933, no:328,340; Kentin bir askeri garnizon ve askeri emekliler için dinlenme yeri olarak seçilmesinde, hem doğu ile batıyı birleştirme noktasında yer alması, hem de suyunun bol ve ovasının verimli olması etken olmuştur.

⁶⁷ Ramsay, 1960, s.164.

Khoma(Gümüşsu) yoluyla Lampe ovasına geçti. Bu yöreye komutan olarak Eusthathios Kamitzes'i atadı⁶⁸. Takip eden yıllarda Türklerle Bizanslılar arasında sürekli olarak bölgede çatışmalar olmuştur. 1158'de Manuel Komnenos Pentapolis içinden Philedelphia yoluyla ilerleyerek, Eumeneia bölgesine ulaştı. Bu sırada bölge tamamen Türklerin elindeydi. Fakat bu kısıtlı saldırıyla Türklerin elinden bölgeyi almak imparator için mümkün olmadı. 1175'de İmparator Manuel, Dorylaion ve Soublion kalesini tekrar inşa etti⁶⁹. 1176'da İmparator Manuel Komnenos, Selçuklulara büyük darbeyi indirmek için Thyateria üzerinden Khonai'ye geldi. Oradan Keleinai'ye(Dinar) geçti, bundan sonra Khoma'ya ve en son Myriokephalon'a geldi⁷⁰. Burada yapılan savaşta Bizans ordusu tamamen dağıldı, İmparator esir edildi ve bölge tamamen Türklerin eline geçti. 1190'daki Barborossa'nın yürüyüşü bölgede Türkler üzerinde herhangi bir etki yapamamıştır⁷¹. Bölge Türklerin eline geçince, Eumeneia içinde varolan mevcut Hıristiyan nüfusunun bir kısmı değişik yerlere göç etmişlerdir.

Sarıbaba tepesi ve Aralık tepe arasındaki ılımlı yamaçta yer alan Hellenistik kent, Bergama kent geleneğine uygun olarak düzenlenmiştir. Burası Lampe(Işıklı-Çivril) ovasına hakim olan en uygun noktadır⁷²(Res.1-2). Hellenistik kent, iç kısımda Apameia ile batı yöndeki kentlerin bağlantısını sağlayan geçiş noktasındadır. Hellenistik kent Bergama Akropolünde olduğu gibi, tamamen arazinin topografik yapısına göre şekillendirilmiştir. Bu tipteki tepe ve dağ yamaçlarında tabiatın zorlayıcı etkisi altında Hippodomik plan uygulanan kentler, M.Ö. 4.yy'dan itibaren kendini göstermeye başlamıştır⁷³.

Hellenistik Eumeneia'ya ulaşımı sağlayan yol güzergahı, kuzeydoğu yöndedir. Yolun kente giriş kısmında, sağda ve solda iki dikdörtgen kule kalıntısı izleri tespit edilmiştir(Res.5). Buda kentin güney, kuzey ve batı kısımlarının ulaşım için elverişli olmadığından ana girişin kuzeydoğu yönde yer alan ve güneye doğru ılımlı eğimi olan vadi yamacından zorunlu olarak sağlandığını göstermektedir. ⁷⁴ İki yanda dikdörtgen kulelerin yer aldığı kent girişinden sonra yaklaşık 50m solda doğu tarafta yer alan kayalıklar kesilerek dikdörtgen şeklinde düzleştirilmiş olup, burası ya kutsal bir mekan, yada girişteki kontrol noktası olabilir.

Sarıbaba tepesinin bulunduğu yamaçlarda kuzey-güney doğrultusunda teraslamalar yapılmış ve bu teraslar üzerinde Hippodomik planlı Hellenistik kentin yapıları yer almaktadır(Res.3-4).

Tepenin güney tarafında Işıklı'ya bakan yönde izlenebilen sur duvarlarının kenti çevrelediği anlaşılmaktadır. Bununla ilgili batı tarafta da sur duvarlarının bir bölümü izlenebilmektedir. Sur duvarları yöreye özgü taşlardan kabarık yüzeyli, kaba yonulu, düzensiz kenarlı, çokgen, taşlardan yapılmış, köşe derzlerinde yer yer boşluklar bulunan ve aralarına daha küçük parçaların yerleştirilmesiyle oluşturulan, gevşek düzende örülmüş olup, bu tamamen Erken Hellenistik Dönem özellikleri yansıtmaktadır⁷⁵(Res.6).

⁶⁸ Komnena(XI.5.6), 1996, s.338-339.

⁶⁹ Ramsay, 1897, s.373; Ramsay, 1960, s.82.

⁷⁰ Niketas(VI.1), 1995, s.123; Ramsay, 1897, s.373; Ramsay, 1960, s.82.

⁷¹ Ramsay, 1960, s.82; Ramsay, 1895, s.219.

⁷² Bölgede Sarıbaba tepesine hakim olmak, tüm Işıklı ovası geçişlerine hakim olmakla eş değerdedir. Apameia(Dinar) geçişi bugün olduğu gibi, su kaynağı ile tepe yamacı arasındaki dar noktadan sağlanmaktaydı. Çünkü kaynağın güney tarafı tamamen bataklıktı.

⁷³ Akarca, 1987, s.82-91, Res.46-49; Akurgal, 1993, s.327-359, şek.285-286,296-297; Ayrıca araziye bağlı olarak yapılan şehir-cilik planı için Aigai, Assos, Termessos için bkz. Akarca, 1987, s.85-91.

⁷⁴ Sarıbaba tepesinin Işıklı kasabasının olduğu güney yönü, Kufi Deresinin yer aldığı batı yönü ve göl alanının bulunduğu doğu yönü sarp, uçurum ve çok dik engebeli bir yapıya sahip olduğu için, zorunlu olarak kent girişi kuzeydoğu yönden verilmiştir.

⁷⁵ Kuruluşu M.Ö.2.yy ortalarına dayanan kentte, daha erkene giden örneklerden birisi sur duvarlarıdır. Yukarıda da değindiğimiz gibi bu alandaki kalıntıların eskiye gitmesi doğaldır. Belki ileride kentte yapılacak araştırmalar sur duvarlarından başka erkenliği destekleyecek buluntuların açığa çıkarılmasını sağlayacaktır.

Genel olarak yapılan taraçalar üzerinde antik kentin yapıları göze çarpmaktadır. Yüzeyde ayakta herhangi bir yapı olmamasına rağmen, yer yer bazı yapıların temel izleri takip edilebilmektedir(Res.3-4). Antik kent alanında günümüzde, kümeler halinde moloz taş yığınları ile çoğunlukla meşe ağaçlarının bulunduğu değişik bitki örtüsü yer almaktadır.

Işıklı kasabası yönünde yer alan sur duvarının yaklaşık 100m kuzeydoğusunda doğu-batı yönünde yapılan ve agorayla bağlantılı olan Hellenistik bir tapınağa ait olabilecek yapı kalıntısı dikkat çekicidir⁷⁶ (Çiz.1, Res.7). Mevcut dikdörtgene yakın naos⁷⁷ bölümünün girişi doğu yöndedir. Yapının ön kısmında pronaosun olduğunu gösteren duvarlar devam ediyor olmalıdır. Bunun ne şekilde(derin mi yada dar mı?) devam ettiğini ise yapılacak kazılar belirleyecektir. Bu haliyle yapı prostylos planlı bir tapınak görüntüsü vermektedir.

Hellenistik tapınağın doğu tarafında görülen geniş düzlük bir Agora yapısına ait olabileceği izlenimini vermektedir(Res.3).

Sarıbaba tepesinin bulunduğu doğu yamaçta, uzun bir teras kendini göstermektedir(Res.4). Bu terasın güney kısmında yer alan iki sıra kabarcık yüzeyli, kaba yonulu dikdörtgen taşlardan inşa edilen duvar sırası, Hellenistik Dönem(M.Ö.2.yy) örgü özelliğini yansıtmaktadır(Res.8). Buradan kuzeydoğuya doğru ilerlendiğinde, yer yer kaçak kazıların yapıldığı ve bunun sonucunda, sıralar halinde-dükkanlara ait olabilecek-temel izlerinin açığa çıkarıldığı görülmektedir(Res.9).

Doğuda ki Işıklı tarafına bakan düzlükte yöresel moloz taş, kiremit ve kireç harçtan yapılmış dikdörtgen bir yapı bulunur⁷⁸ (Res.10). Yapının kalın duvarları, yukarıya doğru daralan bir formda yükselir ve taban seviyesinde yer yer kiremit tozu karıştırılmış kireç harç sıva görülmektedir.

Yüzeyde yapılan incelemelerde özellikle kaçak kazı alanlarında bol miktarda Hellenistik-Erken Roma Dönemlerine ait siyah ve koyu kırmızı astarlı Sigillata seramik parçalarına, kiremit ve omurga parçalarına rastlanmıştır.

Kent alanı içinde Ramsay'ın da belirttiği gibi⁷⁹, tiyatro yapısı olabilecek kesin bir alan henüz tespit edilememiştir. Ancak topografik durum göz önüne alındığında, tiyatro doğuda olmalıdır.⁸⁰

Hellenistik kente su sağlayan künk sistemleri Sarıbaba tepesinin kuzey yamaçlarında ki kayalık arazide patika şeklinde kayaların kesilmesi ve bunun üzerine pişmiş toprak künk sistemlerinin döşenmesiyle sağlanmıştır⁸¹ (Res.11).Kent içinde kırılmış pişmiş toprak künklerle azda olsa rastlanmaktadır.

Eumeneia antik kentinin nekropolü, daha çok Sarıbaba tepesinin Işıklı kasabası su kaynağına bakan batı, güney ve doğu yamaçlarında yayılmıştır. Genel olarak kentteki mezar tiplerine bakıldığında; kaya

⁷⁶ Bu yapı izlenebildiği kadarıyla 6m uzunluğunda, 5.5m genişliğinde olup, temeli iri dikdörtgen bloklardan inşa edilmiştir.

⁷⁷ Tapınak mimarisinde kareye yakın naos, bir Hellenistik dönem özelliğidir. Alttaki izlenebilen bloklar iri, dikdörtgen şeklinde ve kaba yonuludur.

⁷⁸ Yapı 2.62mx1.55m ebadında, duvar kalınlığı 0.85m olup, alt kısmı yüzey seviyesinden -1.60m derinliktedir.

⁷⁹ Ramsay, 1897, s.366.

⁸⁰ Böyle bir Hellenistik kente tiyatro yapısı olmalıdır. Bunun içinde en uygun alan doğudaki vadi yamacıdır. Burası ovanın ve göl alanının manzarasına hakim olup, hava sirkülasyonu ve rüzgar yönü de burada çok uygundur.

⁸¹ Eumeneia gibi dağ zirvesinde kurulan ve tek bir su hattı olan antik kentler için, şehre su sağlayan sistemin hayati bir önemi vardır. Çünkü sistemde oluşacak en küçük aksaklık şehrin tamamen susuz kalması demektir. Bu açıdan hattın güvenliği çok önemlidir.

mezarlar, alt kısmı kayaya oyulmuş anıtsal mezarlar, kaya oyu tekneler, örgü tekne mezarlar, tonoz örgü mezarlar, kabartmalı ve düz lahit mezarlar ve tümülüs mezarlar olarak altı gruba ayırmak mümkündür.

a)- Kaya Mezarı: Sarıbaba tepesinin güneybatı yamacında yer alan kaya mezarı kısa dromos ve mezar odasından meydana gelmiştir(Çiz.2, Res.12). Dromos bitişi ile mezar odası girişi arasında yer alan kapıda, iki yanda kapak taşının geçirilmesi için dikdörtgen girinti yapılmıştır. Mezar odasının içi düzgün olmayan kare şeklinde oyulmuştur. Taban seviyesi kapı girişine göre daha düşük tutulmuş olup, arka kısımda yaklaşık 45° açı yapan ve mezar hediyelerinin konması için bir seki yapılmıştır. Mezar odasının üst kısmı beşik çatı şeklinde oyulmuş olup, beşik çatı başlangıç seviyesi hizasına yan yana iki adet dikdörtgen şeklinde, olasılıkla kandil koymak için nişik yapılmıştır. Ceset kapı girişinden sonra daha aşağı tutulan düz tabana inhumasyon olarak yerleştirilmiş olmalıdır. Kaya mezarlar bölgede Hellenistik Dönemden itibaren yaygın olarak kullanılan mezar tipini yansıtır. Likya bölgesinde Patara nekropolünde bulunan düzensiz olarak yapılmış dromos ve mezar odasından oluşan örnekler, M.Ö.1.yy'dan M.S.3.yy başına kadar tarihlenmektedir⁸². Bu tip kaya mezarlarına Frigya Bölgesinde Attouda⁸³, Tripolis, Yavuzca Çiftliği, Tabae, Buldan Karaköy ve Bayıralan Köyü'nde rastlanmaktadır.

b)- Kaya Oyu Tekne Mezar: Işıklı su kaynağının yaklaşık 50m kuzeydoğusunda kayalık alanda yer alan kaya oyu tekne, kuzeybatı güneydoğu yönünde olup, güneybatı taraftan dört basamaklı merdivenle mezara çıkılır(Res.13). Oyu teknede kuzeydoğu uzun kenarda, hem kaya bloğundan ayırmak, hem de içeriye su girmesini engellemek için çıkıntı yapılmış, güneydoğu köşede ise kapak taşını oyu tekneye bağlamak için yuvarlak küçük kenet yeri açılmıştır. Kaya oyu mezarlar özellikle Karya Bölgesi'nde Heracleia Latmos'ta⁸⁴ yaygın olup, bunlar Hellenistik Dönemden itibaren sevilerek orta gelirli insanlara hitap eder şekilde kullanılmıştır. Frigya Bölgesi'nde ise bu tip mezarlar Hierapolis⁸⁵ ve Colossae nekropol-lerinde görülmektedir.

c)- Örgü Tekne Mezar: Sarıbaba tepesinin güneybatı yamacında kaya mezarın yaklaşık 20m altında yer alan örgü tekne mezar, yöreye özgü moloz taşların örülmesiyle oluşturulmuş ve üst kısmı uzun ve yassı doğal taşlarla kapatılmıştır(Res.14). Bu tip mezarlar Hellenistik ve Roma Dönemlerinde alım gücü düşük olan insanlar tarafından tercih edilmiştir.

Eumeneia antik kenti sınırları içinde yaklaşık Işıklı kasabasının 4km batı tarafında Setarkaşı mevki-nde yer alan ve bir elma bahçesi için su kuyusu açımı sırasında, seviyeden -3m aşağıda ele geçen tuğla örgü lahit mezarın, içinde ki buluntularına göre Hellenistik ve Erken Roma Döneminde kullanım gördüğü anlaşılmıştır⁸⁶ (Res.15).

d)- Alt kısmı Kayaya Oyulmuş Anıtsal Mezarlar: Bu tip mezarlara su kaynağının hemen doğu kısmında ve Gümüüşsu(Khoma) karayolunun kuzeyinde rastlanmaktadır. Bu mezarların yapılması için eğimli kaya yüzeyi dikdörtgen şeklinde oyulmuş olup, olasılıkla üst kısmı ve çatısı kesme bloklardan yapılmış olmalıdır(Res.16). Mezar girişinin sağında yer alan dikdörtgen şeklindeki oyuk, ya bir sunu çanağı

⁸² Patara kaya oyu mezarlar için bkz: Demirer, 1998, s.26-30, Çiz.2-4, Res.1-20; Işık, 1997, s.191-199, Çiz.1,3,5,7, Res.1,6; Işık, 1999, s.162-166, Res.9-13.

⁸³ Attouda kaya oyu mezarları için bkz. Şimşek, 2001b; Şimşek, 1999, s.316, 328, Çiz.2-3, Res.6-7.

⁸⁴ Heracleia Latmos kaya oyu tekneleri için bkz. Peschlow, 1990 ve Peschlow, 1991.

⁸⁵ Hierapolis örnekleri için bkz. Şimşek, 1997b, s.16-17, 69-70, Res.192-219.

⁸⁶ Bu mezarda ele geçen buluntular Denizli Müze Müdürlüğüne teslim edilmiş olup, mezar içinde bulunan pişmiş toprak unguentarium, sigillata tabaklar, terracotta heykelcik, pişmiş toprak libasyon kabı ve testicik daha çok Hellenistik karakter gösterirken, camdan yapılmış 5 adet torba gövdeli unguentarium, cam bardak, cam tıp aleti, bronz strigilis, kemik saç iğnesi ve cam boncuklar Erken Roma Dönemi özelliği yansıtır.

yada bir stel yuvasına ait olabilir⁸⁷. Bu tip mezarlar Frigya Bölgesi'nde özellikle Hierapolis'de Geç Hellenistik-Erken Roma Döneminde kullanılmıştır⁸⁸.

e)- Tonoz Örgü Mezarlar: Bu tip mezarları Gümüşsu(Khoma) karayolunun kuzey kenarında yol açımı sırasında tahrip edilmiş olarak görmekteyiz. Kesitlerde görüldüğü kadarıyla yan yana sıralanan tonozlu mezarlar taş+tuğla ve kireç harçlı olarak yapılmışlardır(Res.17). Frigya Bölgesi içinde Roma Döneminde Attouda⁸⁹, Trapezopolis⁹⁰, Laodikeia ve Tripolis'te bu tip mezarların yaygın olarak tercih edildikleri görülmektedir.

f)- Lahit Mezarlar: Eumeneia antik kenti içinde bu grubu oluşturan mezarlar içinde düz tekne lahitler ve kabartmalı olarak yapılmış mermer sütunlu lahitler(Res.18) tespit edilmiştir. Kent nekropolünde Girlandlı lahitler tespit edilememiştir⁹¹. Düz tekne mezarların her dönemde kullanılmasına rağmen, sütunlu lahitler özellikle M.S. 2. ve 3. yy'da kullanılmıştır⁹².

g)- Tümülüs mezarlar: Eumeneia nekropolünde tümülüs mezar tespit edilememiştir. Ancak Çivril ovasında tümülüs mezarların varlığı bilinmektedir.⁹³

Ramsay tarafından Hierapolis benzeri aile mezarları olarak sözü edilen⁹⁴ ve üzerlerine yazıtlı lahitler yerleştirilen anıt mezar evler ile tapınak formundaki Heroon kalıntılarında biz araştırmalarımız sırasında rastlamadık⁹⁵.

Roma kentinin yayıldığı, Işıklı kasabası içinde yaptığımız araştırmalarda;⁹⁶ 4 Attik-İon sütun kaidesi, 3 arşitrav, 2 arşitrav-friz bloğu(Res.19), 10 sütun tamburu(2'si yivli), 1 mermer duvar bloğu, 1 yarım kaide, 12 postament, 7 kaide, 6 korinth başlığı(Res.20), 4 Dor başlığı(Res.21), 1 Toscania sütun kaidesi, 1 geison-sima bloğu, 1 plaster başlığı, 1dörtgen başlığı, 1 köşe başlığı, 2 sütunlu lahit parçası, 1 çörten, 4 yazıtlı mezar taşı, 3 aslan ayaklı kaide bloğu, 1 triglif-metop(Res.22), 1 lahit teknesi, 1 heykel kaidesi, 1 tuvalet altlığı olmak üzere toplam 69 adet mermer ve travertenden yapılmış malzeme tespit edilmiştir. Bu malzemelerin hepsi Roma dönemine aittir.

Eldeki mevcut mimari elemanlara göre; postament ve korinth başlıkların çokluğu, Roma döneminde bu düzenin kentte yaygın olduğunu ve sevildiğini göstermektedir. Bu da Roma döneminde kentin zenginliğini yansıtmaktadır. Korinth düzeninden sonra Roma Eumeneia'sında Dor düzeninin ikinci sırayı aldığı görülür⁹⁷. Kentte İon düzeni ise üçüncü sırada yer alır.

⁸⁷ Bu dikdörtgen çanak çok sığ olup stel yuvası için yeterli derinliğe sahip değildir. Ancak kayanın arka kısmı kesilmiş olup, yuvanın bir kısmı da kırılmıştır. Eğer yuvanın üst kısmı kırılmışsa, bu yuva bir stel için yapılmış olabilir. Mezar girişlerinin yanlarına hem Hierapolis'de hem de Colossae'de steller dikildiği bilinmektedir.

⁸⁸ Hierapolis örnekleri için bkz. Şimşek, 1997b, s.26-27, 72-74, Çiz.60-67, Res.234-257.

⁸⁹ Şimşek, 1999, s.328, Çiz.1, Res.3-4.

⁹⁰ Şimşek, 1999, s.319-320, 333-331, Çiz.4-7, Res.30-36.

⁹¹ Ancak Dokymeion atölyelerinde bol miktarda üretilen bu tip lahitlerin, Eumeneia'da da kullanılmış olması olasılık dahilindedir.

⁹² Sütunlu lahitler için bkz. Şimşek, 1997a; Ferrari, 1966.

⁹³ Bu mezarların ova içindeki dağılımı "Çivril ve Çevresindeki Arkeolojik Kalıntılar" adlı makalemizde verilmiştir.

⁹⁴ Ramsay, 1897, s.367, Yazıt no:226, 280.

⁹⁵ Su kaynağının kuzeydoğusunda alt kısmı kayaların düzleştirilmesiyle yapılan anıt mezarların, üzerleri düz yada tapınak şeklinde beşik çatılı olabilir. Ancak bunlara ait günümüzde üst çatı blokları tespit edilemediği için üst örtü hakkında kesin bir fikir yürütecek konumda değiliz.

⁹⁶ Eumeneia'da Hıristiyanlığın yayılmasından sonra Roma kentinde çok büyük değişiklikler yapılmıştır(Ramsay, 1897, s.367). Daha sonraki dönemlerde de kent yapılarının bulunduğu alanda kasaba yerleşimi oluşturulmuş olup, bir çok yapı taşları binaların yapımında kullanılarak bunlar tahrip edilmiştir.

⁹⁷ Lycos Vadisi'nde M.S.1.yy'da Laodikeia, Hierapolis ve Tripolis'te Dor düzeninin yaygın olduğu bilinmektedir.

Işıklı içinde tespit edilen yazıtlı 4 adet mezar taşı, kare yüksek gövdesi, profilli(torus-trokhilos) kaidesi ve taç blok şeklinde(inci-payet, İon kymationu, lotüs-palmet bezeli) üst kısmı ile tamamen bir mimari yapıyı andırmaktadır⁹⁸ (Res.23-24). Kentin antik dönemde, blok taşı ve mezar taşı yontuculuğunda ustalığı bilinmektedir⁹⁹.

Işıklı kasabası içinde Yukarı cami minaresinde Roma-Bizans Dönemlerine ait Spolien(devşirme) malzemelerin bol miktarda kullandığı gözlemlenmektedir(Res.25).

Su kaynağının ön kısmında göl alanı içinde yer alan su kulesi dikkat çekicidir(Res.26). Mevcut kule 5m yüksekliğinde olup, moloztaş+kiremit ve kireç harç örgüdür. Kulenin doğu tarafında ortada dönme dolap kovaların takıldığı çark mili geçki deliği görülmektedir. Bunun üstünde ise dolu kovaların aktarıldığı kanal ve kule tepesinden şehre suyu sağlayan pişmiş toprak künk sistemleri yer alır. Bu sistem biraz üstten gelen suyun kovaları doldurması ve kanatlar arasında yer alan dolu kovaların ağırlığıyla dolabın dönmesi, üsteki kovanın devrilerek kanala ve kanalın da suyu künklerle aktarması sistemiyle, sürekli bir döngü olarak çalışmaktadır. Kuleden itibaren şehre kadar döşenen künk içindeki basınçlı su, yükseklik kodunun kurtardığı tüm alanlara verilmekteydi. Sistemin çalıştığı dönemlerde mevcut alanda bugünkü gibi büyük gölet olmayıp, ana kaynaktan gelen su, dönme dolap kovaları dolduruyor ve böylece sistem sürekli olarak harekete geçiyordu¹⁰⁰.

Hellenistik Eumeneia antik kentinin, Sarıbaba tepesi zirvesinde, gözden uzak bin yılların sessizliği içinde, yalnızca çobanları ve bazen de tarihi eser kaçakçılarını ağırlamasına rağmen, Roma Eumeneia'sı olan aşağı şehir, su kaynağının yanında ve bereketli ova içinde oluşunun, günümüzde cezasını çeker gibidir. Onun cazip konumu üzerine, Işıklı kasabası kurulmuş ve antik kentin bir çoğu modern yerleşimin altındadır.

⁹⁸ Ramsay bu mezar taşları için bomos terimini kullanmıştır(Ramsay, 1897, s.367). Öyle ki mezar taşları, vasiyet üzerine mezar önlerinde yapılan törenlerde sunu için, hem bir bomos olarak kullanılmakta, hem de anıt mezar yanına dikilen mezar sahibinin yazıtlı ve kabartmalı mezar taşıdır. Özellikle Lycos Vadisi'nde Hierapolis'te mezar önünde vasiyet üzerine yapılan törenlerde bomoslar kullanılmıştır(bkz. Şimşek, 1997b; Ronchetta, 1987). Ayrıca Colossae'de yer alan ve mezar giriş yanlarına dikilen Eumeneia tipli mezar taşları da bu amaçla kullanılmış olmalıdır.

⁹⁹ Ramsay, 1897, s.365. Ayrıca mezar steli ve taşları için bkz. Drew-Bear, 1978; Calder-Buckler-Guthrie, 1933, no:328-360; Mezar taşları üzerinde, ölen mezar sahibinin kabartması, yün sepeti, ayna-tarak, köşelerde yaban keçisi başlarının yer aldığı gırland çelengi, rozet, kartal, çelenk vb. betimlenmiştir.

¹⁰⁰ Su kulesinin az ilerisinde gölet içinde kalan zemin mozayığı bu alanda yer alan bir havuza ait olmalıdır. Belki kovalı dönme dolabı harekete geçiren kaynak suyu, daha sonra bu havuzda toplanıyordu. Ayrıca su dolaplarının çalışma sistemleri hakkında bkz. Bendel, 1997, s.24-25.

BİBLİYOGRAFYA

Akurgal, E., 1993

Anadolu Uygarlıkları (4. Bası), İstanbul.

Akarca, A., 1987

Şehir ve Savunması, TTK, Ankara.

Buckler, W.H.-Calder, W.H., 1939

Monuments and Documents From Phrygia and Caria, *Monumenta Asiae Minoris Antiqua* Vol.VI, The Manchester University Press.

Buckler, W.H.-Calder, W.H.-Guthrie, W.K.C., 1933

Monuments and Documents From Eastern Asia and Western Galatia, *Monumenta Asiae Minoris Antiqua* Vol.IV, The Manchester University Press.

Bendel, L., 1997

İcatlar (Çev. N. Elhüseyni), İstanbul.

Ceylan, A.-Ritti, T., 1997

"A New Dedication to Apollo Kareios", *Epigraphica Anatolica* 28, 1997, s.57-67, Lev.14-16.

Demirer, Ü., 1998

1996 Yılı Patara Oygu Mezarlar Kurtarma Kazısı, *Müze Kurtarma Kazıları Semineri VIII*, s.25-42.

Drew-Bear, Th., 1978

"Inscriptions d'Eumeneia", *Ius Antiquum et Popyrologicom Pertinentia XIV*, s.53-114.

Ferrari, G., 1966

Il Commercio Dei Sarcofagi Asiatici, Roma.

Head, B.V., 1906

Catalogue of The Grek Coins of Phrygia, London.

Head, B.V., 1977

Historia Nummorum. A Manual of Greek Numismatics (1911 genişletilmiş baskı 1977), London.

Işık, F., 1997

"Patara 95(Oygu mezar Kazıları H. İşkan-Işık ve N. Çevik)", *Kazı Sonuçları Toplantısı XVIII,II*, s.191-217.

Işık, F., 1999

"Patara 97(oygu mezar kazıları H. İşkan ve N. Çevik)", *Kazı Sonuçları Toplantısı XX,II*, s.159-178.

Ksenophon, 1998

Anabasis (Onbinlerin Dönüşü), Çev. T.Gökçöl, İstanbul.

Lloyd, S.-Mellaart, J., 1962

Beycesultan I, London.

Lloyd, S.-Mellaart, J., 1965
Beycesultan II, London.

Lloyd, S., 1972
Beycesultan III.1, London.

Mellaart, J.- Murray, A., 1995
Beycesultan, Vol. III, Part.II, London.

Magie, D., 1950
Roman Rule in Asia Minor, Vol.I-II, Princeton.

Malay, H., 1990
"Batı Anadolu'da Yerel Tanrılar ve Tapım Merkezleri", *X. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, s.389-395,
Lev. 251-255

Niketas Khoniates, 1995
Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), Çev. F. Işıltan, TTK, Ankara.

Özsait, M., 1982
"Anadolu'da Roma Egemenliği", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi III*, İstanbul, s.326-361.

Peschlow, A., 1990
"Die Nekropolen von Latmos und Herakleia am Latmos", *Araştırma Sonuçları Toplantısı VII*,
s.153-169.

Peschlow, A., 1991
"Die Nekropole von Herakleia am Latmos", *Araştırma Sonuçları Toplantısı VIII*, s.383-399.

Price, M.J.-Trell, B.L., 1977
Coins and Their Cities, Architecture on the Ancient Coins of Greece, Roma and Palestine, London.

Ramsay, W.M., 1897
The Cities and Bishoprics of Phrygia. The Local History of Phrygia II, Oxford.

Ramsay, W.M., 1960
Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası (Çeviren: Mihri Pektaş), İstanbul.

Ruge, W., 1907
"Eumeneia", *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft VI.1*, s.1082.

Ruge, W., 1937
"Peltai", *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft XIX.1*, s.401-403.

Ronchetta, D., 1987
"Necropoli", *Hierapolis Di Frigia 1957-1987*, Milano, s.105-112.

Ritti, T., 1987
"Religione", *Hierapolis Di Frigia 1957-1987*, Milano, s.75-84.

Sevin, V., 2001

Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I, TTK, Ankara.

Smith, T. J., 1997

"Votive Reliefs From Balboura And Its Environs", *Anatolian Studies* XLVII, 1997, s.3-49, Lev. I-VIII.

SNG 1982

The Royal Collection of Coins and Models Danish National Museum Phrygia, *Sylloge Nummorum Graecorum*. New Jersey.

Strabon, 1987

Coğrafya, Anadolu (Kitap. XII, XIII, XIV), (Çev. A. Pekman), İstanbul.

Şimşek, C., 2001a

"Karahayıt Kabartması", *Arkeoloji ve Sanat*, 100, s.5-15.

Şimşek, C., 2001b

"Attouda Nekropolü", *Birinci Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu (The First International Symposium of History, Archeology and History of Art in Lower Basin of Meandros)*, 15-16 Kasım 2001, Söke-Aydın, baskıda.

Şimşek, C., 2000

"Regional Cultures In The Lycos Valley And Its Neighbourhood", *2.nd International Symposium On Pisidian Antioch, July, 02-04 '2000* (2-4 Temmuz 2000, 2. Uluslararası Pisidia Antiocheia Sempozyumu'nda sunulan bildiri), baskıda.

Şimşek, C., 1999

"Antik Dönemde Babadağ Çevresi", *I. Babadağ Sempozyumu, Tarihte ve Günümüzde Babadağ*, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, s.316-362.

Şimşek, C., 1997b

Hierapolis Güney Nekropolü, Konya (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Şimşek, C., 1997a

"Laodikya Sütunlu Lahti", *Türk Arkeoloji Dergisi* 31, s.269-289.

Şimşek, C., 1998

"Laodikya Ana Küme Girlandlı Lahidleri (A ve B)", *Arkeoloji ve Sanat* 85, İstanbul, s.1-28.

HARİTALAR

Harita. 1 : 25.000 ölçekli Işıklı ve Sarıbaba tepesi.

ÇİZİMLER

Çiz. 1 : Eumeneia Hellenistik tapınak.

Çiz. 2 : Kaya mezarı.

RESİMLER

Res.1 : Sarıbaba tepesinden Işıklı kaynağı ve çevresi.

Res.2 : Sarıbaba tepesinden Işıklı kasabasının genel görünümü.

Res.3a-b : Hellenistik Eumeneia antik kentinin kuzeydoğudan genel görünüşü.

Res.4a-b : Hellenistik Eumeneia antik kentinin güneybatıdan genel görünüşü.

Res.5: Kuzeydoğu yönden kente giriş yolu.

Res.6 : Hellenistik sur duvarları.

Res.7 : Hellenistik tapınak.

Res.8 : Hellenistik yapı duvarları.

Res.9 : Dükkan sıraları.

Res.10 : Dikdörtgen yapı.

Res.11: Kuzeydoğu yönden kente ulaşan su yolu.

Res.12 : Kaya mezarı.

Res.13 : Kaya oyu tekne mezar.

Res.14 : Örgü tekne mezar.

Res.15 : Setarkaşı mevkiinde ortaya çıkarılan örgü mezar buluntuları.

Res.16 : Alt kısmı kayaya oyulmuş anıtsal mezar.

Res.17 : Örgü tonozlu mezar.

Res.18 : Sütunlu lahit parçaları(M.S.3.yy başı).

Res. 19 : Arşitrav-friz bloğu(Severiuslar dönemi).

Res.20 : Korinth başlığı(M.S. 1.yy).

Res.21 : Dor başlığı.

Res.22 : Triglif-metop(M.S.1.yy).

Res.23 : Girland çelenkli, yaban keçisi başlı, kartal ve rozet kabartmalarıyla bezeli ve tabula ansatalı mezar taşı(M.S.2.yy).

Res.24a : Pudicitia tipinde kadın kabartmalı ve yazıtlı mezar taşı(M.S.2.yy).

Res.24b : Pudicitia tipinde kadın kabartmalı ve yazıtlı mezar taşından yün sepeti, ayna ve tarak kabartmaları.

Res.25 : Yukarı camii minaresinde yer alan spolien mimari parçalar.

Res.26 : Işıklı kaynağından su sağlayan kule ve dönme dolap sistemi.

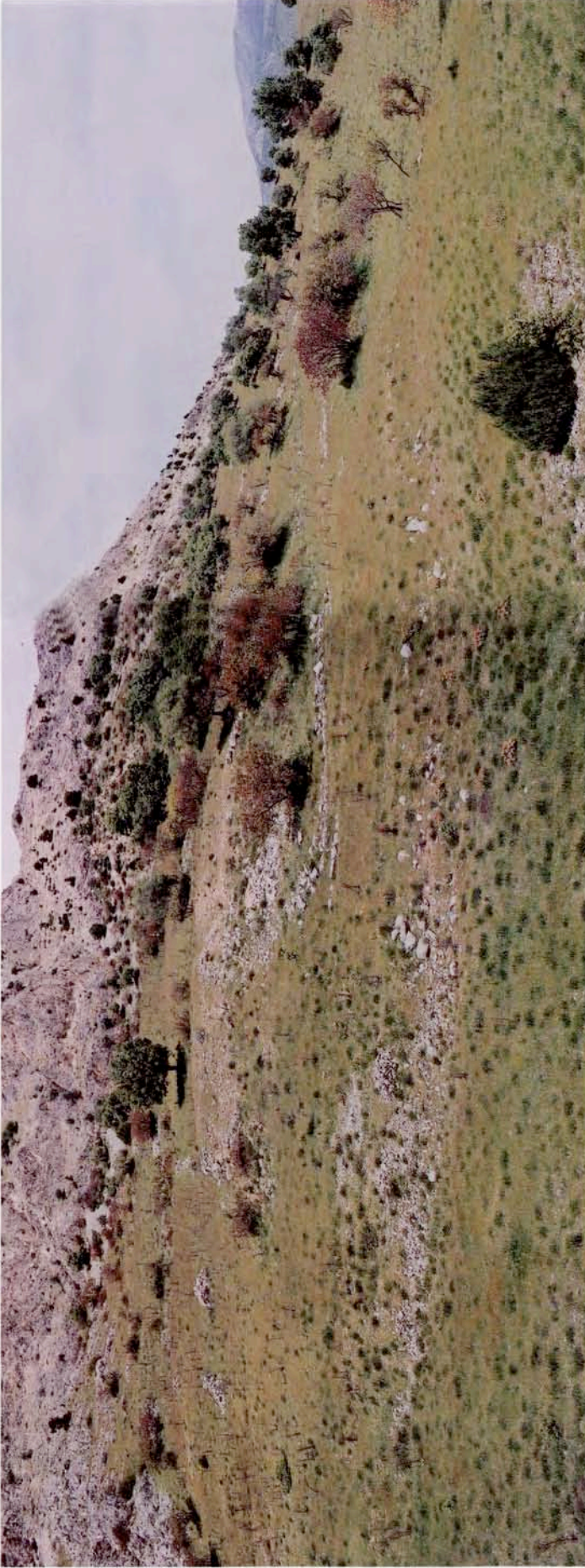
Resim 1 : Sarıbaba tepesinden Işıklı kaynağı ve çevresi

Resim 2 : Sarıbaba tepesinden Işıklı kasabasının genel görünümü

Resim 3 a-b : Hellenistik Eumonia antik kentinin kuzeydogudan genel görünüŧü

Resim 4a-b Hellenistik Eumeneia antik kentinin güneybatın genel görünüşü

Resim 9 : Dükkan sıraları

Resim 10 : Dikdörtgen yapı

Resim 7 : Hellenistik tapınak

Resim 8 : Hellenistik yapı duvarları

Resim 5 : Kuzeydoğu yönden kente giriş yolu

Resim 6 : Hellenistik sur duvarları

Resim 11 : Kuzeydoğu yönden kente ulaşan su yolu

Resim 12 : Kaya mezarı

Resim 13 : Kaya oygu tekne mezar

Resim 14 : Örgü tekne mezar

Resim 15 : Sertarkaşı mevkiinde ortaya çıkarılan örgü mezar buluntuları

Resim 16 : Alt kısmı kayaya oyulmuş anıtsal mezar

Resim 17 : Örgü tonuzlu mezar

Resim 18 : Sütunlu lahit parçaları (M.S.3.yy başı)

Resim 19 : Arşitrav-friz bloğu (Severiuslar dönemi)

+

Resim 20 : Korinth başlığı (M.S. 2. yy)

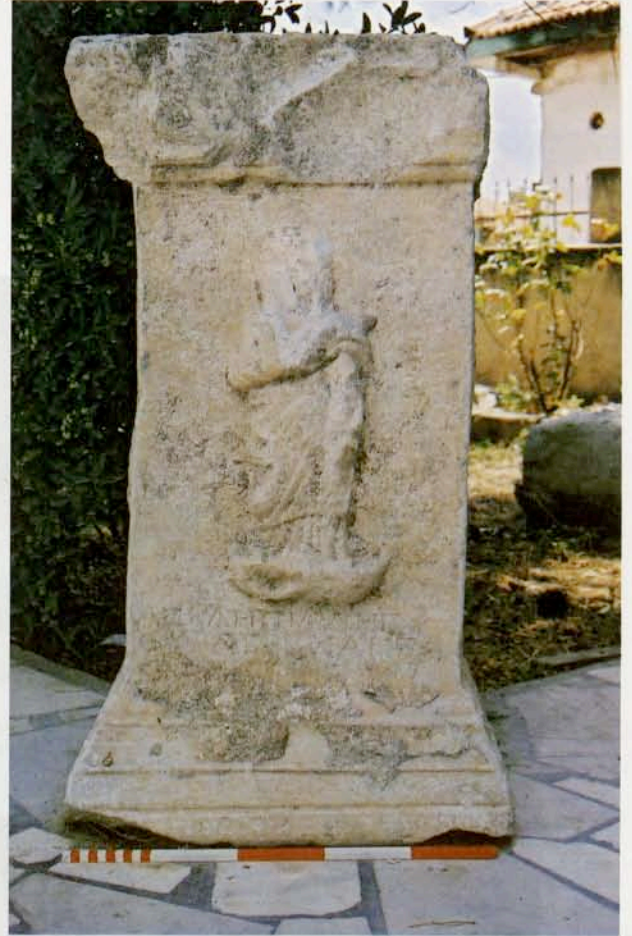
Resim 21 : Dor başlığı

Resim 22 : Triglif-metop (M.S. 1. yy)

Resim 23 : Girland çelenkli, yaban keçisi başlı, kartal ve rozet kabartmalarıyla bezeli ve tabula ansatalı mezar taşı (M.S. 2. yy.)

Resim 24a : Pudicitia tipinde kadın kabartmalı ve yazıtlı mezar taşı (M.S. 2. yy.)

Resim 24b : Pudicitia tipinde kadın kabartmalı ve yazıtlı mezar taşından yün sepeti, ayna ve tarak kabartmaları

Resim 25 : Yukarı camii minaresinde yer alan spolien mimarı parçalar

Resim 26 : Işıklı kaynağından su sağlayan kule ve dönme dolap sistemi